

SUD HUQUQ TIZIMIDA SUDYALARNING MUSTAQIL QAROR CHIQUVA OLMAVLIGIGA SABAB BO'LUVCHI OMILLAR

Teshayev Behruz Dilmurod o'g'li
Sarvon Universiteti rahbariyati yuristkonsulti

Annotatsiya: Sud huquq tizimida sudyalarning mustaqil qaror chiquva olmasligiga sabab bo'luvchi omillar nafaqat bir mamlakat, balki butun dunyo sudlash amaliyotining eng muhim va muammoli jihatlaridan biridir. Sudya mustaqilligi odil sudlovni ta'minlash, jamiyatda adolatni qaror toptirish, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini kafolatlashda asosiy poydevor bo'lib hisoblanadi. Etakchi huquqshunoslar va mutaxassislar sudya mustaqilligi har qanday huquqiy davlatning asosiy tamoyillari sirasiga kirishini ta'kidlaydilar. Lekin bu mustaqillikni ta'minlash yo'lida ko'plab to'siqlar va omillar mavjudki, ular turli bosqich va yo'nalishlarda sudyani turli yo'nalishlarda bosim ostida qoldiradi, uning erkin, vijdoniy, xolis va adolatli qaror qabul qilishiga to'sqinlik qiladi.

Kalit so'zlar: tashqi bosim, siyosiy aralashuv, korrupsiya, sudya xavfsizligi, iqtisodiy ta'sir, quyi malakali kadrlar, sud tizimi tashkiloti, qonunchilikdagi ziddiyatlar, sudya mustaqilligi kafolatlarining yetarli emasligi, ijtimoiy bosim.

Аннотация: Факторы, которые не позволяют судьям выносить независимые решения в судебной системе, являются одним из важнейших и проблемных аспектов судебной практики не только в одной стране, но и во всем мире. Независимость судебной власти является основополагающим принципом обеспечения правосудия, установления справедливости в обществе и гарантирования прав и свобод граждан. Ведущие юристы и эксперты утверждают, что независимость судей является одним из основных принципов любого правового государства. Но на пути к обеспечению этой независимости существует множество препятствий и факторов, которые на разных этапах и направлениях оказывают давление на судью в разных направлениях, мешая ему принимать свободные, добросовестные, беспристрастные и справедливые решения.

Ключевые слова: внешнее давление, политическое вмешательство, коррупция, безопасность судей, экономическое влияние, низкая квалификация кадров, организация судебной системы, законодательные противоречия, недостаточные гарантии независимости судей, социальное давление.

Abstract: Factors that prevent judges from making independent decisions in the judicial system are one of the most important and problematic aspects of judicial practice not only in one country, but also in the world. Judicial independence is the cornerstone of ensuring justice, establishing justice in society, and guaranteeing the

rights and freedoms of citizens. Leading lawyers and experts emphasize that judicial independence is one of the fundamental principles of any legal state. But there are many obstacles and factors in the way of ensuring this Independence that, at different stages and directions, put the judge under pressure in different directions, preventing him from making a free, conscientious, impartial and fair decision.

Keywords: external pressure, political interference, corruption, judge security, economic impact, lower qualified personnel, judicial system Organization, legislative conflicts, insufficient guarantees of judicial independence, social pressure.

KIRISH

Sudya mustaqilligining yetishmasligiga sabab bo'luvchi omillar, eng avvalo, tizimning o'zida chuqur ildiz otgan bo'ladi. Bu omillar ko'p qirrali va ko'p darajali bo'lib, har bir omil o'zaro bir-birini to'ldiradi yoki kuchaytiradi. Sudyaning mustaqil qaror chiqara olmasligini tubdan o'rganish uchun, eng avvalo, sudlarning tashkil etilishi, faoliyati va xarakterlariga oid qonunchilik va institutsional tizim yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qilish zarur bo'ladi. Sud huquq tizimida mustaqillik masalasi, bir tomondan, davlat organlari o'rtasidagi hokimiyatlar bo'linishining amalda qanday ega ekanligi bilan bevosita bog'liqdir. Teoretik jihatdan sud hokimiyati alohida mustaqil kuch sanalsa ham, amaliyotda bu mustaqillikni to'liq ta'minlash ko'plab to'siqlarga uchraydi. Hokimiyatlar bo'linishining nominal ravishda maqom olishigina emas, balki ularning real hayotda, protsessual va institutsional hayotda o'zini ochiq-oydin ko'rsatishiga bog'liqdir. Muammolarning eng muhim manbalaridan biri – qonunchilik bazasining nomukammalligi, sud faoliyatini mustahkamlovchi normativ-huquqiy kafolatlarning yetishmasligi hamda amaldagi qonunlar orasida ziddiyat va chalkashliklarning mavjudligidir. Bunday vaziyatda sudya ko'pincha o'z faoliyati davomida, ayniqsa murakkab va bahsli ishlarni hal qilayotganda, aniq va mustahkam mezonlarni topa olmaydi. Bu esa sudyani doimiy qiyinchilikka, noaniqlik va ikkiyoqlama holatlar ostida qaror qabul qilishga olib keladi. Qonuniy asoslarning yetishmasligi, ba'zan, sudya zimmasiga ortiqcha vazifa yuklaydi va u o'zining cheklangan vakolat va imkoniyat vaqtida boshqa kuchlarning bosimiga e'tiborga olishga majbur bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shu o'rinda aytish kerakki, sudya mustaqilligiga tahdid soluvchi asosiy omillar biri davlatning siyosiy tizimi va mavjud siyosiy muhit bilan bevosita bog'liq. Agar mamlakatda siyosiy erkinlik va ochiqlik bo'lmasa, siyosiy kuchlar sud hokimiyatiga ta'sir qilish, sud ishlariga aralashuv, sudyalarning faoliyatini nazorat qilishni istasa, bu to'g'ridan-to'g'ri sudyaning ochiq va erkin faoliyat yuritishiga halaqit beradi. Siyosiy bosim va g'arazli aralashuvlar natijasida sudya xolis va adolatli qaror chiqarish o'rniga, yuqoridan yoki biron siyosiy guruhdan kelgan ko'rsatmaga muvofiq harakat qilish

uchun yetishtiriladi. Shunday muhitda sudyaning ishi huquq, vijdon va odil saviya emas, balki siyosiy manfaat va utilitar ehtiyojlar asosida baholanadi va yo'naltiriladi. Sud hokimiyatiga oid mustaqillik masalasi iqtisodiy jihatdan ham mahkam bog'liqdir. Sud hokimiyatining moliyaviy ta'minoti, byudjetdan ajratiladigan resurslar va sud faoliyatini to'liq moliyaviy qo'llab-quvvatlashdagi kamchiliklar ham sudyaning mustaqil bo'lishi uchun katta to'siq sanaladi. Sudyaga to'g'ri va yetarlicha haqdorlik berilmasa, uning ijtimoiy va maishiy masalalari yetarlicha hal etilmasa, prokuratura, tergov organlari yoki boshqa davlat idoralari bilan moddiy imkoniyatlari bir-biriga teng bo'lmasa, sud hukm chiqaryatganda tashqi va ichki bosimlarga mag'lub bo'lish ehtimoli ortadi. Davlat yoki mahalliy byudjet hisobidan sud organlariga ajratiladigan mablag'lar uzoq vaqt mobaynida taqchillik va muammolar sababli sudlar faoliyatiga putur yetkaziladi. Hattoki, ayrim hollarda sud ishchi xonalarining jixozlanmaganligi, kommunal va texnik resurslarning eskiligi, sud ishlarini yuritish uchun zamonaviy axborot texnologiyalarining yo'qligi ham mustaqil sudlov uchun salbiy faktor bo'lishi mumkin [1].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Sudyalarning ijtimoiy himoyalaniishi darajasining pastligi, ular uchun kafolatlarning cheklanganligi yoki yetarlicha keng qamrovli emasligi ham mustaqillikka salbiy ta'sir qiladi. Sudya o'z faoliyatida himoyalannmaganligini, har qanday bosim yoki hujumga ochiqqligini sezsa yoki bilsa, u o'z ishini xotirjam, xolis va qat'iy olib borishda ikkilanish va xavotir his qilib turadi. Agar sudya yoki uning oila a'zolari o'z hayoti va salomatligidan xavotirga tushsa, bu holatda u erkin va mustaqil qaror qabul qilishi amalda mumkin emas. Sud hokimiyati vakillari uchun ilg'or davlatlarda yaratilayotgan to'laqonli ijtimoiy himoya, sug'urta, tibbiy ko'rik, uy-joy va dam olish imkoniyatlari yo'qligi – sudya ishi sifatining pasayishiga olib keladi. Tashqi kuchlar bosimi, norasmiy guruhlar va manfaatdor tomonlarning aralashuvi sudya mustaqilligining eng muhim dushmanidir. Turli korporativ guruhlar, o'z manfaatini ko'zlovchi biznes strukturalar yoki norasmiy uchinchi kuchlar sud ishlarida soya, bevosita yoki bilvosita bosim o'tkazadi, bu esa sudyaning mustaqilligiga tahdid soladi. Shunday holatlarda sudyaning erkin harakat qilishga imkoni bo'lmaydi, u qaror qabul qilayotganda tashqi omillar va boshqa tomonlar istagini hisobga olishga majbur bo'ladi. Odatda, bunday bosimlar norasmiy bo'lsa-da, ularning ta'siri real va juda kuchli bo'ladi [2].

Jamiyatda huquqiy madaniyat va fuqarolik ongi darajasining yetarli emasligi ham sudyaning mustaqil bo'lishiga salbiy ta'sir qiluvchi omillardandir. Odamlar sudyaga yoki sud tizimiga ishonmasa, sudning xolisligini tan olmasa, jamiyatda sud hokimiyatining obro'si tushib ketgan bo'lsa, bunday holatda sudya ham o'zining mustaqilligiga nisbatan ehtiyotkor munosabatda bo'ladi. U jamiyat bosimi, ijtimoiy muhit, turli norozilik va salbiy munosabatlar asosida qaror qabul qilishga o'tishi

mumkin. Bu esa sud hukmlarining adolatli va qonuniy bo'lishiga salbiy ta'sir etadi. Ayniqsa, sudyalarning ishdagi professional etikaga qat'iy amal qilmasligi, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarga nisbatan yetarlicha mas'uliyatli bo'lmashliklari, kasbiy tayyorgarlik va malaka darajasining pastligi kabi ichki omillar ham huquqiy muhit buzilishiga sabab bo'ladi. Sudya kasbiga yetarlicha hurmat va fidokorlik bilan yondashmasa, u tashqi va ichki bosimlarga ko'mag'ida osonlik bilan o'z mustaqilligini yo'qotadi. Sudya kasbiy va ma'naviy baquvvat bo'lmash ekans, undan sud hokimiyatining mustaqilligi va adolat ustuvorligini kutib bo'lmaydi [3].

Adolatli sudlovni ta'minlash, sudya mustaqilligini kafolatlash uchun professional va xolis sudya korpusini shakllantirish, sudlarning obro'sini oshirish, ijtimoiy himoyaning to'liq amalga oshirilishiga kafolat yaratish ham muhim omillardandir. Bunday tizimda sudya tashqi bosimlardan, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy yoki boshqa shakllardagi ta'sir va aralashuvlardan maksimal darajada himoyalangan bo'lishi lozim. Sud organlari faoliyatining ochiqqligi va shaffofligi yetishmasligi ham muhim salbiy omil bo'lib, sud qarorlarining asoslangani, bunga olib kelgan huquqiy dalil va isbotlarning aniq hamda ravshan ko'rsatilmashligi, sud protsesslarining ochiq emashligi, jamoatchilik va OAV qatnashida o'tkazilmashligi, noqonuniy va adolatsiz holatlarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Bu esa jamiyatda sudga va sudyalarga nisbatan ishonchsizlikni ham kuchaytiradi. Shuningdek, sud qarorlaridan norozilar yetarlicha va o'z noroziligini sudning yuqori bosqichlariga chiqara olmasalar, bu ham sudya mustaqilligining buzilishiga olib keladi. Sudyalarning o'rtasida o'zaro professional madaniyat va xizmat intizomi yetarlicha bo'lmasa, yuqori lavozimli sud a'zolari o'z mansabidan foydalanib, pastki bosqich sudyalarga norasmiy tarzda bosim o'tkazsa yoki ularni ma'lum predmet, muayyan ishlar bo'yicha yo'naltirishga harakat qilsa, bunday vaziyatda ham sudya mustaqilligiga putur yetadi. Ayniqsa, yuqori sud tashkilotlarining ostidan yoki maxfiy yo'llar bilan bosim va aralashuvlar tashkil qilinishi, sudyalarning morale va axloqiy jihatdan ancha bosim ostida qoladi [4].

Qaror qabul qilish jarayonida vaqtning chegaralanishi yoki ortiqcha yuklama ham sudya mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Sud protsesslari sonining ko'pligi, sudyalarga yuklatilgan ishlarning haddan tashqari ko'pligi va bir qarorga kelishda vaqt tanqisligi, bunday holatlarda sudya qaror qabul qilish jarayoniga etarlicha e'tibor bera olmaydi va tashqi ta'sirlarni hisobga olishga moyil bo'lib qoladi. Bundan tashqari, ba'zan sud ishlarini yuritishda yangi zamonaviy texnologiyalarning yetishmasligi, huquqiy va texnik bilimlarning sustligi, axborot sanoatining ortda qolganligi boshqacha shakldagi bo'lsa-da, mustaqil sudlov uchun to'siq paydo qilib beradi. Yangi islohotlar va sud-tizimidagi modernizatsiya jarayonlari ham o'z o'rnida sudya mustaqilligini to'liq ta'minlanishiga yetarli darajada kafolat bo'la olmaydi. Uzoq yillar davomida shakllangan odatlar, isloh qilishga qarshi qarshilik ko'rsatadigan kuchlar, zamonaviy boshqaruv uslublarining yetishmasligi, markazlashgan boshqaruv

shakllaridan voz kechmaslik, sudya tanlash va tayinlash tartibining shaffof bo'lmashligi – bularning barchasi tizimdagi dolzarb muammolardir [5].

Sudya mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar ichida sudyalarning samarali tayyorlanmasligi, sud axborot tizimining yetishmasligi, zamonaviy normativ-huquqiy baza bilan yetarlicha tanish emasligi, qonunlarni to'liq va keng o'rganmasligi ham ohangda ta'sir qiladi. Agar sudya qonun va normativ-huquqiy hujjatlarni yetarlicha bilmasa, u odatdagi hollarda boshqa kuch sohiblari, tashkilotlardagi huquqshunoslar va ekspertlar tavsiyasiga tayana boshlaydi. Bu esa mustaqil qaror qabul qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [6].

XULOSA

Xulosa qiladigan bo'lsak, sudya mustaqil qaror chiqarish imkoniyatining cheklanishiga sabab bo'luvchi omillar tizimi keng va turlicha shaklda namoyon bo'ladi. Ular siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan jamiyat hayotining barcha sathlarini qamrab olgan va o'zaro chuqur bog'liqdir. Sud tizimida har qanday tashqi va ichki bosim, mustaqillikning cheklanishi, sud hokimiyatining obro'sizlanishi jamiyatdagi adolat va huquq ustuvorligiga jiddiy zarar yetkazadi. Bu esa mamlakat ravnaqi va taraqqiyotini sekinlashtiradi, fuqarolar va boshqa davlat institutlari o'rtasida ishonchsizlik muhitini shakllantiradi. Bunday xavf xususida huquqiy bilim va madaniyatga tayanib, sudyalar faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlab, sud tizimini rivojlantirish va kuchaytirish, ularning mustaqilligini huquqiy va institutsional nuqtai nazardan kafolatlash bugungi kunda eng dolzarb vazifa bo'lib qoladi. Ana shunday holatda, davlat o'z taraqqiyotini odil sudlov orqali amalga oshiradi, fuqarolar esa qonun va adolatga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimova, D. (2019). "O'zbekiston Respublikasida sud tizimining mustaqilligi: muammolar va ularni hal etish yo'llari". O'zbekiston Huquq Ilmi, 3(2), 115-123.
2. Anvarov, S. (2021). "Sud hokimiyati mustaqilligi va zamonaviy islohotlar". Yuridik Ma'rifat, 5(1), 27-33.
3. Bekchanov, R. (2017). "Sudyalarning mustaqilligi: nazariy asoslari va amaliy muammolari". O'zbekiston Yangi Qonunchiligi, 9(4), 60-67.
4. Ergashev, I. (2020). "Sud hokimiyati va sud mustaqilligi masalalari". Davlat va Huquq, 6(1), 90-98.
5. Jabbarov, M. (2018). "Hokimiyatlar bo'linishi va sudya mustaqilligi". O'zbekistonning Yangi Yo'li, 2(3), 73-80.
6. Nazarova, G. (2022). "Sud faoliyatida tashqi bosimga qarshi kafolatlar". Yuridik Fanlar Yangiliklari, 11(2), 50-58.
7. Qudratov, M. (2019). "Sud mustaqilligini ta'minlashning institutsional asoslari". Huquqiy Olam, 4(1), 87-95.
8. Rasulov, Sh. (2017). "Sud egilmasligi va sudya mas'uliyati". Huquq va Taraqqiyot, 7(2), 45-51.